

Cytowanie

CHICAGO: T. Astramowicz-Leyk, Y. Turchyn, *Ochrona prawna wolności myśli, sumienia i wyznania*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2023, nr 2, s. 193–206, <https://doi.org/10.15804/ppk.2023.02.14>

APA: Astramowicz-Leyk, T. Turchyn, Y. (2023), *Ochrona prawna wolności myśli, sumienia i wyznania*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 2, s. 193–206, <https://doi.org/10.15804/ppk.2023.02.14>

Teresa Astramowicz-Leyk

ORCID ID: 0000-0001-5881-2325

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

E-mail: teresa.astramowicz@uwm.edu.pl

Yaryna Turchyn

ORCID ID: 0000-0002-9114-1911

Uniwersytet Narodowy Politechnika Lwowska

E-mail: turchynj@ukr.net

Ochrona prawna wolności myśli, sumienia i wyznania

Słowa kluczowe: wolność myśli, sumienia i wyznania; prawa człowieka; prawo międzynarodowe; polska konstytucja.

Keywords: freedom of thought, conscience and religion; human rights; international law; Polish Constitution.

Streszczenie

Wolność myśli, sumienia i wyznania to jedna z podstawowych wolności jednostki, która musi być i jest chroniona przez prawo międzynarodowe i krajowe, co ukazano na przykładzie polskiej konstytucji. Pod pojęciem wolności sumienia kryje się prawo wyboru przez jednostkę ludzką swojego światopoglądu i prawo do jego zmiany. Wolność wyznania daje jednostce prawo do uzewnętrzniania i manifestowania poglądów i przekonań przysługujących jednostce w kwestiach religijnych indywidualnie i zbiorowo, prywatnie lub publicznie. Można tę wolność ograniczać, ale musi to być określone w ustawie i tylko w szczególnych okolicznościach. Polska w tym zakresie jest zgodna z prawem międzynarodowym.

Abstract**Legal Protection of Freedom of Thought, Conscience and Religion**

Freedom of thought, conscience and religion is one of the fundamental freedoms of individual, which has to be and is protected by international and national law, as shown on the example of the Polish Constitution. Freedom of conscience includes both the right of individual to choose the worldview and the right to change it. Freedom of religion ensures the right to express and manifest the views and convictions on religion individually and collectively, privately or publicly. Considering derogation of freedom of thought, conscience and religion, international law states that it may be restricted, but only in specific circumstances and under the legal act. The Polish Constitution is in line with international law in terms of restricting the above freedom.

✱

I. Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie ochrony wolności myśli, sumienia i wyznania w prawie międzynarodowym i w Polsce. Wiodącą hipotezą badawczą jest stwierdzenie, że współcześnie wolność myśli, sumienia i wyznania stanowi jedną z istotnych wolności jednostki i powinna być zagwarantowana przez prawo międzynarodowe i krajowe. Pytania badawcze zawierają się w pytaniach o to: co rozumie się pod pojęciem wolności myśli, sumienia i wyznania?; czy wolność sumienia można derogować?; jaką ochronę wolności myśli, sumienia i wyznania zapewniają dokumenty międzynarodowe, w tym prawa międzynarodowego oraz krajowe? Podstawową metodą badawczą jest metoda instytucjonalno-prawna.

II. Pojęcie wolności myśli, sumienia i wyznania

W katalogu praw i wolności wprowadzonych Powszechną Deklaracją Praw Człowieka ważne miejsce zajmuje wolność myśli, sumienia i wyznania. Michał Pietrzak – wybitny znawca tego zagadnienia zauważył, że pojawiły się

dwa przeciwstawne poglądy dotyczące zakresu pojęcia¹. Niektórzy badacze uważają bowiem, że wolność sumienia to to samo co wolność wyznania i między tymi pojęciami nie ma istotnych różnic. Jednak w pojęciu tym należy wyodrębnić dwa człony wynikające z odmiennych form aktywności religijno-światopoglądowej jednostki. Pietrzak wymienia część wewnętrzną „związaną z kształtowaniem się myśli i przekonań jednostki w sprawach religii”² i zewnętrzną „polegającą na ujawnianiu tych myśli i przekonań oraz postępowaniu zgodnym z ich nakazami”³. Warto zauważyć, że ten dualistyczny zakres pojęcia występuje w doktrynie praw człowieka, co uzewnętrznia się w przyjmowanych dokumentach międzynarodowych.

Pod pojęciem wolności sumienia należy rozumieć prawo wyboru swojego światopoglądu, jego rozwoju, ale i jego zmiany. Przywoływany powyżej badacz wskazuje, że wolność sumienia kształtuje się nie tylko pod wpływem religijnych idei i doktryn. Z kolei Paul Tiedemann definiuje wolność sumienia jako wolność od przymusu postępowania wbrew własnym przekonaniom moralnym⁴. W zlaicyzowanym świecie otaczającym człowieka w XX i XIX w. wolność sumienia coraz częściej kształtowana jest przez idee areligijne oraz ateistyczne. Pietrzak uważa, że „ograniczenie zakresu wolności sumienia tylko do możliwości wyboru postępowania według zasad wskazywanych przez różne religie [...] uznać należy za przejaw nietolerancyjnych tendencji, trudnych do pogodzenia ze współczesnym pojmowaniem praw wolnościowych człowieka”⁵.

Z kolei z wolności wyznania wynikają uprawnienia do uzewnętrzniania i manifestowania poglądów i przekonań, które przysługują jednostce w kwestiach religijnych indywidualnie i zbiorowo, prywatnie i publicznie⁶. Jednostka ma prawo do postępowania zgodnego ze swoimi przekonaniem. Pietrzak zwraca uwagę na to, że wolność wyznania jest przedłużeniem, dopełnieniem i konkretyzacją w zakresie praw religijnych wolności sumienia, które urze-

¹ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2010, s. 21.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ P. Tiedemann, *The Right to Freedom of Conscience* [w:] *Philosophical Foundation of Human Rights*. Springer Textbooks in Law, Cham 2020, s. 215, doi.org/10.1007/978-3-030-42262-2_12.

⁵ M. Pietrzak, *op.cit.*, s. 22.

⁶ *Ibidem*.

czywistnia jednostka w warunkach relacji horyzontalnych, czyli w warunkach współżycia jednostki z innymi ludźmi⁷.

Wolność myśli, sumienia i wyznania zapewnia człowiekowi nieskrępowany rozwój jego osobowości, swobodę postępowania i wartościowania zachowań innych jednostek według nakazów swego sumienia⁸. Wolność ta jest wolnością ograniczaną. Powody derogacji są różne, ale jej występowaniu towarzyszą inne wolności, tj. wolność myśli, słowa, prasy, zgromadzeń czy stowarzyszeń⁹.

Wolność myśli, sumienia i wyznania należy do wolności osobistych, przynależnych każdej jednostce ludzkiej, niezależnie od jej rasy, płci, języka, narodowości czy obywatelstwa¹⁰.

Warto podkreślić, że jednostka ma prawo do samookreślenia religijno-światopoglądowego i zachowań zgodnych z nakazami swojego sumienia. Państwo ma zakaz stosowania przymusu (zasada *nemo cogatur, nemo impediatur*), czyli siły fizycznej, groźby, wykorzystania stanu zależności w kwestiach religijnych i światopoglądowych¹¹.

III. Wolność myśli, sumienia i wyznania w prawie międzynarodowym

Pierwsze przejawy ochrony wolności sumienia i wyznania wystąpiły już w średniowieczu¹², ale ochronę wolności religijnych mniejszości narodowych zapoczątkował w 1648 r. traktat wersalski¹³. Po I wojnie światowej problem ten stał się szczególnie ważny, co doprowadziło do utworzenia tzw. Małego trak-

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem*, s. 23.

⁹ F. Schauer, *Freedom of Thought?*, „Social Philosophy and Policy” 2020, nr 37(2), s. 72–89, doi.org/10.1017/S0265052521000054; D. Schmitz, *Freedom of Thought*, „Social Philosophy and Policy” 2020, nr 37(2), s. 1–8, doi.org/10.1017/s0265052521000017.

¹⁰ A.W. Wood, *Freedom of Conscience*, Chapter 8 [w:] *Kant and Religion*, Cambridge 2020, s. 185–209, doi.org/10.1017/9781108381512.009; R. Trigg, *Freedom of Conscience and Freedom of Religion. Studies*, „An Irish Quarterly Review” 2010, nr 99(396), s. 407–414, <http://www.jstor.org/stable/27896507> (25.07.2021); C. Laborde, *Religion in the law: the disaggregation approach*, „Law and Philosophy” 2015, nr 34, s. 581–600; F. Schauer, *op.cit.*, s. 72–89.

¹¹ M. Pietrzak, *op.cit.*, s. 45.

¹² A. de Benoist, *Beyond Human Rights: Defending Freedoms*, London 2011; P. Zagorin, *How the Idea of Religious Toleration Came to the West*, New York 2003.

¹³ P. Tiedemann, *op.cit.*

tatu wersalskiego. Również po II wojnie światowej wolność sumienia i wyznania stała się przedmiotem ochrony międzynarodowej, ale zmienił się podmiot ochrony. Już nie mniejszości narodowe, a jednostka stała się „nosicielem” praw, co wynikało z postanowień Karty Narodów Zjednoczonych (1945 r.) proklamującej prawa i wolności człowieka. Karta ta była pierwszym traktatem wielostronnym o globalnym zasięgu i konstytucyjnym charakterze.

Podwaliny międzynarodowego systemu gwarancji i ochrony praw człowieka stworzyła Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948 r.)¹⁴. Zadaaniem Deklaracji miało być przygotowanie Narodów Zjednoczonych do dalszych prac nad katalogiem praw człowieka¹⁵. W Deklaracji przyjęto zasadę absolutnego obowiązywania praw człowieka, które przysługują każdej jednostce ludzkiej, wynikają z uznania ludzkiej godności, a więc istnieją niezależnie od czyjkolwiek woli.

Do praw i wolności osobistych ustanowionych w Deklaracji NZ trzeba zaliczyć m.in. prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania – prawo to obejmuje swobodę zmiany wyznania lub wiary oraz wolność głoszenia swej religii lub wiary, bądź indywidualnie, bądź wspólnie z innymi ludźmi, publicznie lub prywatnie, poprzez nauczanie, praktykowanie, uprawianie kultu i praktyk religijnych (art. 18)¹⁶.

Za kamień milowy w uniwersalizacji międzynarodowego systemu ochrony praw i wolności jednostki ludzkiej uznawane są dwa traktaty, tj., Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych¹⁷. Wśród praw gwarantowanych w pierwszym z Paktów znajduje się prawo każdego człowieka do wolności myśli, sumienia i wyznania (art. 18)¹⁸. Obejmuje ono wolność po-

¹⁴ T. Astramowicz-Leyk, *Uniwersalizacja praw człowieka – początek drogi*, „Szkice Humanistyczne” 2006, nr 3–4, s. 19–30; C. Beitz, *The Idea of Human Rights*, Oxford 2009, doi: [org/10.1093/acprof:oso/9780199572458.001.0001](https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199572458.001.0001).

¹⁵ B. Banaszak, *Prawa jednostki i systemy ich ochrony*, Wrocław 1995, s. 83; A. Michalska, *Prawa człowieka w systemie norm międzynarodowych*, Warszawa-Poznań 1982, s. 54.

¹⁶ T. Astramowicz-Leyk, *Międzynarodowe systemy ochrony praw i wolności człowieka*, Olsztyn 2009, s. 110.

¹⁷ Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 Nr 38 poz. 169).

¹⁸ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 Nr 38 poz. 167).

siadania lub przyjmowania wyznania lub przekonań zgodnie z własnym wyborem oraz prawo do uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie swojej religii lub przekonań przez uprawianie kultu, uczestniczenie w obrzędach, a także praktykowanie i nauczanie. Wobec nikogo nie może być zastosowany przymus, będący zamachem na jego wolność posiadania lub przyjmowania wyznania albo przekonań według własnego wyboru. Pakt przewiduje derogacje w stosunku do wolności uzewnętrzniania wyznania lub przekonań, ale tylko wówczas, gdy są one przewidziane przez ustawę i są konieczne dla ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia lub moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych jednostek. Na mocy Paktu państwa-strony traktatu zobowiązały się do poszanowania wolności rodziców lub opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami.

Zgromadzenie Ogólne NZ 21 listopada 1981 r. przyjęło Deklarację o eliminacji wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji mającej jako przesłankę religię lub przekonanie¹⁹. Dokument ten jako uzasadnione uznaje ograniczenia ustawowe, mające za przesłankę ochronę bezpieczeństwa i porządku publicznego, zdrowia i moralności, a także podstawowych praw i wolności innych ludzi. Derogacje ustawowe w odniesieniu do omawianej wolności są akceptowane poprzez rozporządzenia i zarządzenia organów wykonawczych lub administracyjnych, a ponadto muszą być zgodne z regulacjami międzynarodowymi państwa²⁰. Co ważne ograniczenia te muszą być stosowane w odniesieniu do wszystkich ludzi czy związków wyznaniowych. W sytuacji konfliktu między obowiązkami obywatela wobec państwa a obowiązkami pochodzącymi z nakazów i zakazów religijnych prymat mają te pierwsze.

Również w systemach regionalnych wolność myśli, sumienia i religii znalazła swoją ochronę. Po zakończeniu II wojny światowej europejskie państwa koalicji antyhitlerowskiej aktywnie pracowały nad przygotowaniem międzynarodowych standardów ochrony praw i wolności człowieka. Przyjęta w 1950 r. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych

¹⁹ M. Pietrzak, *op.cit.*, s. 39.

²⁰ *Ibidem.*

Wolności (w skrócie: EKPCz) – weszła w życie 8 września 1953 r. – od samego początku była pomyślana jako traktat międzynarodowy i miała taką moc prawną²¹.

Rozdział pierwszy ustanawia katalog praw i wolności człowieka. Był on poszerzany protokołami materialnymi, które ustanawiały nowe prawa i wolności. Są to protokoły: 1, 4, 6, 7, 12 i 13. Każdy z tych protokołów musiał mieć oddzielną ratyfikację przez państwo-stronę Konwencji.

Zastosowanie Konwencji nie ogranicza się tylko do terytorium państwa-strony Konwencji. Może ono rozciągać się poza nie, na terytoria zależne. Z ochrony Konwencji można także skorzystać będąc na pokładzie samolotu, statku morskiego, statku kosmicznego czy na platformie wiertniczej należących do sygnatariusza Konwencji.

Regulacje wolności myśli, sumienia i wyznania wprowadza art. 9 Konwencji. Stanowi on, że wolność tę ma każdy człowiek. W zakres prawa wchodzi wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne. Konwencja stanowi, że derogacje muszą być przewidziane w ustawie i być niezbędne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.

W rozwoju idei praw i wolności mniejszości narodowych w systemie Rady Europy przełomowe okazały się lata 80. i 90. XX w.²² W 1994 r. przyjęto do-

²¹ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993 Nr 61 poz. 284).

²² S. Pawlak, *Ochrona mniejszości narodowych w Europie*, Warszawa 2001, s. 36–42; R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2004, s. 190–191; A. Bisztyga, *Ochrona praw człowieka w systemie Rady Europy* [w:] B. Banaszak, K. Complak, R. Wieruszewski, A. Bisztyga, M. Jabłoński, K. Wójtowicz, *System ochrony praw człowieka*, Zakamycze 2005, s. 155–162; T. Astramowicz-Leyk, *Europejskie standardy prawa mniejszości narodowych do edukacji a praktyka w regionie Warmii i Mazur* [w:] *Unifikacja i różnicowanie się współczesnej Europy*, red. B. Fijałkowska, A. Żukowski, Warszawa 2002, s. 504–516; T. Astramowicz-Leyk, *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w Polsce – zarys problemu* [w:] *Mniejszości i jednostki słabsze w wielokulturowym społeczeństwie Europy*, red. G. Dammacco, B. Sitek, O. Cabaj, Olsztyn-Bari 2008, s. 89–100; W. Kymlicka, *Multicultural citizenship a liberal theory of minority rights*, Oxford 2004.

kument regulujący kwestie wolności myśli, sumienia i wyznania – Konwencję Ramową o ochronie mniejszości narodowych²³ (1994 – weszła w życie w 2000 r.). Artykuł 8 Konwencji stanowi, że państwa strony zobowiązują się uznać, że każda osoba należąca do mniejszości narodowej ma prawo do uzewnętrzniania jej religii lub przekonań, a także ma prawo do zakładania instytucji, organizacji i stowarzyszeń religijnych.

Kolejnym międzynarodowym systemem wprowadzającym ochronę wolności myśli, sumienia i wyznania jest Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE/OBWE)²⁴. Przede wszystkim w Akcie Końcowym KBWE z 1 sierpnia 1975 r. w najważniejszej jego części czyli w „Deklaracji zasad rządzących stosunkami między państwami uczestniczącymi” – w zasadzie VII wpisano zobowiązanie do poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności, łącznie z wolnością myśli, sumienia, religii lub przekonań. Ważne w procesie KBWE były konferencje przeglądowe. Trzecia Konferencja Przeglądowa została zorganizowana w Wiedniu i odbywała się od 4 listopada 1986 do 19 stycznia 1989 r. W przyjętym w Wiedniu dokumencie ustanowiono w sumie 27 zasad, między innymi wolność wyznania i praktyk religijnych lub przekonań (zasada 16 i 17).

Podczas trwającego 19–21 listopada 1990 r. w Paryżu szczytu KBWE, odbywającego się po „Jesieni Ludów” przyjęto Paryską Kartę Nowej Europy²⁵. W dokumencie potwierdzono podstawowy katalog praw i wolności jednostki, w tym prawo do wolności myśli, sumienia, religii lub przekonań²⁶. Państwa-strony potwierdziły, że będzie przez nie chroniona tożsamość etniczna, kulturalna, językowa i religijna mniejszości narodowych, a także to, że osoby należące do mniejszości narodowych mają prawo do swobodnego wyrażania, zachowywania i rozwijania tej tożsamości bez jakiegokolwiek dyskryminacji i w warunkach pełnej równości wobec prawa²⁷. Państwa-strony potwierdziły, że przyjazne stosunki między narodami, a także pokój, sprawiedliwość, sta-

²³ Konwencja Ramowa o ochronie mniejszości narodowych, sporządzona w Strasburgu 1 lutego 1995 r. (Dz.U. 2002 Nr 22 poz. 209).

²⁴ T. Astramowicz-Leyk, *Międzynarodowe systemy...*, s. 78–91.

²⁵ <https://www.osce.org/mc/39516> (10.02.2023).

²⁶ *Prawa człowieka. Dokumenty Międzynarodowe*, oprac. i przekład B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, Toruń 1993, s. 208.

²⁷ *Ibidem*.

bilność i demokracja wymagają ochrony tożsamości etnicznej, kulturalnej, językowej i religijnej mniejszości narodowych oraz stworzenia warunków dla poprawienia tej tożsamości²⁸. Potwierdzono również determinację w zakresie zwalczania m.in. prześladowania na podstawach religijnych i ideologicznych²⁹.

Wolność myśli, sumienia i wyznania znalazła ochronę także w Unii Europejskiej (UE). W świetle przyjętych w Traktacie o Unii Europejskiej (Maastricht 1992 r.)³⁰ postanowień Unia jest budowana na bazie istniejących Wspólnot, ale ich nie zastępuje³¹. Podmioty społeczeństwa obywatelskiego w UE wykorzystują możliwości polityczne i prawne, wynikające z unijnej polityki praw podstawowych, do mobilizowania się przeciwko dyskryminacji. Polityka ta zapewnia stowarzyszeniom społeczeństwa obywatelskiego zaangażowanym w działalność sądowniczą, rzecznictwo polityczne i świadczenie usług zarówno na szczeblu UE, jak i państw członkowskich³².

Szczyt Rady Europejskiej w Nicei (2000 r.) zmieniał traktat powołujący UE, dzięki czemu zapewniał jej możliwość funkcjonowania po rozszerzeniu. Na szczycie tym została również przyjęta, w formie deklaracji politycznej, Europejska Karta Praw Podstawowych³³, która jest dokumentem o charakterze międzyinstytucjonalnym. Jej sygnatariuszami są Parlament Europejski, Rada Europejska i Komisja Europejska. Nie tworzy nowych kompetencji Unii w dziedzinie praw człowieka ani nie rozszerza istniejących (art. 51 KPP UE). Karta ma charakter wiążący nadany przez Traktat Lizboński (2007 – wszedł w życie 2009 r.)³⁴.

²⁸ *Ibidem*, s. 209.

²⁹ *Ibidem*, s. 210.

³⁰ Traktat o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE 2016 C 202).

³¹ W. Prażuch, *Geneza Traktatu o Unii Europejskiej i jego znaczenie dla budowy rozszerzonej Europy* [w:] J. Łaptos, W. Prażuch, A. Pytlarz, *Historia Unii Europejskiej*, Kraków 2003, s. 156, 342–343.

³² C. Ruzza, *Civil Society Actors and EU Fundamental Rights Policy: Opportunities and Challenges*, „Human Rights Review” 2014, vol. 15, s. 65–81, doi.org/10.1007/s12142-013-0296-9.

³³ Karta Praw Podstawowych UE (Dz.U. UE 2016 C 202/393), https://oide.sejm.gov.pl/oide/?option=com_content&view=article&id=14428&Itemid=422 (5.07.2021).

³⁴ Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, sporządzony w Lizbonie 13 grudnia 2007 r. (Dz.U. 2009 Nr 203 poz. 1569).

W rozdziale drugim zatytułowanym Wolność znalazła ochronę wolność myśli, sumienia i wyznania (art. 10). Prawo do niej ma każdy człowiek. Obejmuje ono prawo do zmiany religii lub światopoglądu oraz wolność uzewnętrzniania, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie swojej religii lub światopoglądu poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i uczestnictwo w obrzędach. Przy czym KPP uznaje prawo do odmowy służby wojskowej ze względów sumienia, zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tego prawa.

Z kolei o poszanowaniu zróżnicowania kulturowego, religijnego i językowego stanowi art. 22 w rozdziale trzecim zatytułowanym Równość. W tym samym rozdziale, w art. 21 mowa jest o zakazie dyskryminacji m.in. ze względu na religię lub przekonania. Tak więc wolność myśli, sumienia i wyznania podlega ochronie prawnej w państwach UE³⁵.

IV. Wolność myśli, sumienia i wyznania w regulacjach krajowych RP

W regulacjach wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej omawiana wolność znalazła ochronę w Konstytucji RP z 1997 r. Zanim jednak przyjęto Konstytucję katalog praw i wolności jednostki przygotowała grupa prawników i działaczy skupionych wokół polskiego Komitetu Helsińskiego oraz Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka z Markiem Nowickim na czele. Rezultatem prac tej grupy była Karta Praw i Wolności³⁶, którą prezydent Lech Wałęsa złożył w Sejmie jesienią 1992 r.³⁷ Karta składała się z 49 artykułów rozmieszczonych w sześciu rozdziałach. Wolność sumienia, wyznania, myśli i przekonań znalazła się w II rozdziale zatytułowanym „Podstawowe prawa i wolności”. Miały ją regulować dwa odrębne artykuły. Wolności tej dotyczył artykuł 8, w myśl którego każdej jednostce ludzkiej ta wolność przysługiwała, a także jednostka miała mieć prawo do swobodnego wyboru wyznania. Wolność

³⁵ F. Cranmer, *Right to Freedom of Thought in the United Kingdom*, „European Journal of Comparative Law and Governance” 2021, nr 8(2–3), s. 1–25, doi.org/10.1163/22134514-bja10009; J. Baubérot, *Laïcité and Freedom of Conscience in Pluricultural France* [w:] *Secularism on the Edge*, red. J. Berlinerblau, S. Fainberg, A. Nou, New York 2014, s. 103–111, doi.org/10.1057/9781137380371_8; A. de Benoist, *op.cit.*

³⁶ Opublikowana w „Rzeczypospolitej” 14–15. 11.1992 r.

³⁷ W. Osiatyński, *Twoja konstytucja*, Warszawa 1997, s. 97.

praktykowania publicznie i prywatnie, indywidualnie lub zbiorowo swej wiary i wykonywania praktyk religijnych miała przysługiwać każdemu człowiekowi. Państwo mogło mieć jednak prawo wprowadzenia poprzez ustawę derogacji dla praktyk religijnych w miejscach publicznych. Z kolei art. 9 Karty dotyczył wolności myśli i przekonań, która przysługiwać miała każdej jednostce ludzkiej.

Chociaż Karta Praw i Wolności nie została przyjęta przez parlament³⁸, jako jeden z projektów stanowiła podstawę prac Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego opracowującej Konstytucję przyjętą w 1997 r. W niej to uregulowano omawianą wolność jako przysługującą każdej jednostce ludzkiej. Wolność ta obejmuje: wolność posiadania lub przyjmowania religii według własnego wyboru, jej uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, uprawianie kultu i nauczanie, posiadanie świątyń i miejsc kultu, korzystanie z pomocy religijnej (art. 53 ust. 2), prawo rodziców do religijnego wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami (art. 53 ust. 3), postanowienie, że religia kościoła lub związku wyznaniowego, który ma uregulowaną sytuację prawną, może być przedmiotem nauczania w szkole (art. 53 ust. 4). W myśl regulacji Konstytucji nie można ograniczać uzewnętrzniania religii, chyba, że dzieje się to zgodnie z ustawą i gdy jest to warunkiem ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób (art. 53 ust. 5). Wprowadzono w Konstytucji zakaz zmuszania do praktyk religijnych (art. 53 ust. 6).

Dokumentem wartym odnotowania jest Karta Powinności Człowieka podpisana 2 września 2000 r. w Gdańsku z okazji przełomu tysiącleci i 50-tej rocznicy uchwalenia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Punktem wyjścia do stworzenia Karty Powinności Człowieka było 21 postulatów robotniczych z sierpnia 1980 r. Dokument został pomyślany jako apel do sumień, znak moralny czasów, w których powstał. „Trzeba bowiem ciągle na nowo przypominać sobie o tym, co trudniejsze niż upominanie się o własne prawa – o konieczności respektowania praw innych. Powinności wobec społeczeństwa przychodzą nam na myśl znacznie później niż obowiązki rodzinne. Może dlatego należy je umieszczać na samym początku kodeksów etycz-

³⁸ Prezydent L. Wałęsa w maju 1993 r. rozwiązał parlament i tym samym zakończyła się praca nad przyjęciem Karty.

nych i katalogów zobowiązań³⁹. W preambule Karty zapisano, że „Osoba ludzka, niezależnie od wieku, płci, rasy i wyznania jest podmiotem zarówno praw, jak i powinności⁴⁰. Troska o sumienie jest podstawową powinnością każdego człowieka, a „Żadne zewnętrzne kodeksy nie są tak zobowiązujące jak własne sumienie⁴¹. Upředzenia ideologiczne, rasowe i religijne w życiu społeczeństw odgrywają destrukcyjną rolę, toteż „Powinnością każdego człowieka jest dążenie do przewycięzania ich przez odkrywanie prawdy w rzetelnym dialogu⁴². Sygnatariuszami Karty byli: prof. Norman Davies – historyk i publicysta, Ks. prof. Bruno Forte – członek watykańskiej Międzynarodowej Komisji Teologicznej, współautor dokumentu „Pamięć i pojednanie”. „Kościół i winy przeszłości”, Abp. Tadeusz Gocłowski – metropolita gdański i krajowy duszpasterz ludzi pracy, Józefa Hennelowa – publicystka, Agnieszka Holland – reżyser, Jan Nowak-Jeziorański – „Kurier z Warszawy”, publicysta, Siergiej Kowaliow – rosyjski działacz na rzecz praw człowieka, Janina Ochojska – prezes Polskiej Akcji Humanitarnej, Krzysztof Piesiewicz – prawnik, senator i scenarzysta, Andrzej Wajda – reżyser, Krzysztof Zanussi – reżyser i scenarzysta, prof. Andrzej Zoll – Rzecznik Praw Obywatelskich

V. Wnioski

Z przedstawionej powyżej analizy ochrony wolności myśli, sumienia i wyznania wynika jednoznacznie, że jest to wolność szczególnie ważna dla egzystencji jednostki we współczesnym świecie i jest zagwarantowana przez prawo międzynarodowe i polskie, a więc przyjętą hipotezę zweryfikowano pozytywnie.

W odpowiedzi na pierwsze pytanie badawcze należy stwierdzić, że pod pojęciem wolności sumienia kryje się zarówno prawo wyboru przez jednostkę ludzką swojego światopoglądu i prawo do jego zmiany. Natomiast wolność wyznania daje jednostce prawo do uzewnętrzniania i manifestowania poglądów i przekonań przysługujących jednostce w kwestiach religijnych indywidualnie i zbiorowo, prywatnie lub publicznie. Prawo międzynarodowe prze-

³⁹ Areopag Gdański, <http://www.areopag.pl/art.php?rok=2000&nr=01> (16.02.2018).

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ *Ibidem.*

⁴² *Ibidem.*

widuje, że wolność myśli, sumienia i wyznania można ograniczać, ale musi to być określone w ustawie i być niezbędne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób. Polska Konstytucja w sprawie ograniczenia omawianej wolności jest zgodna z prawem międzynarodowym oraz wprowadza zakaz zmuszania do praktyk religijnych. Dokumenty międzynarodowe, w tym dokumenty prawa międzynarodowego, ale i krajowe konstytucje regulują te kwestie. Polska konstytucja jest zgodna w regulacjami międzynarodowymi. Jako najlepsze zagwarantowanie instytucjonalno-prawne wolności myśli, sumienia i wyznania we współczesnym świecie uznaje się stosowanie zasady rozdziału kościoła od państwa. Zastosowanie tej zasady implikuje traktowanie religii i przekonań światopoglądowych jako sprawy wyłącznie prywatnej.

Literatura

Areopag Gdański, <http://www.areopag.pl/art.php?rok=2000&nr=01>

Astramowicz-Leyk T., *Europejskie standardy prawa mniejszości narodowych do edukacji a praktyka w regionie Warmii i Mazur* [w:] *Unifikacja i różnicowanie się współczesnej Europy*, red. B. Fijałkowska, A. Żukowski, Warszawa 2002.

Astramowicz-Leyk T., *Międzynarodowe systemy ochrony praw i wolności człowieka*, Olsztyn 2009.

Astramowicz-Leyk T., *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w Polsce – zarys problemu* [w:] *Mniejszości i jednostki słabsze w wielokulturowym społeczeństwie Europy*, red. G. Dammacco, B. Sitek, O. Cabaj, Olsztyn-Bari 2008.

Astramowicz-Leyk T., *Uniwersalizacja praw człowieka – początek drogi*, „Szkice Humanistyczne” 2006, nr 3–4.

Banaszak B., *Prawa jednostki i systemy ich ochrony*, Wrocław 1995.

Baubérot J., *Laïcité and Freedom of Conscience in Pluricultural France* [w:] *Secularism on the Edge*, red. J. Berlinerblau, S. Fainberg, A. Nou, New York 2014, doi.org/10.1057/9781137380371_8.

Beitz C., *The Idea of Human Rights*, Oxford 2009, doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199572458.001.0001.

Bisztyga A., *Ochrona praw człowieka w systemie Rady Europy* [w:] B. Banaszak, K. Complak, R. Wieruszewski, A. Biszyga, M. Jabłoński, K. Wójtowicz, *System ochrony praw człowieka*, Zakamycze 2005.

- Cranmer F., *Right to Freedom of Thought in the United Kingdom*, „European Journal of Comparative Law and Governance” 2021, nr 8(2–3), doi.org/10.1163/22134514-bja10009.
- de Benoist A., *Beyond Human Rights: Defending Freedoms*, London 2011.
- Kuźniar R., *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2004.
- Laborde C., *Religion in the law: the disaggregation approach*, „Law and Philosophy” 2015, nr 34.
- Michalska A., *Prawa człowieka w systemie norm międzynarodowych*, Warszawa-Poznań 1982.
- Osiatyński W., *Twoja konstytucja*, Warszawa 1997.
- Pawlak S., *Ochrona mniejszości narodowych w Europie*, Warszawa 2001.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2010.
- Prawa człowieka. Dokumenty Międzynarodowe*, oprac. i przekład B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, Toruń 1993.
- Prażuch W., *Geneza Traktatu o Unii Europejskiej i jego znaczenie dla budowy rozszerzonej Europy* [w:] J. Łaptos, W. Prażuch, A. Pytlarz, *Historia Unii Europejskiej*, Kraków 2003.
- Ruzza C., *Civil Society Actors and EU Fundamental Rights Policy: Opportunities and Challenges*, „Human Rights Review” 2014, vol. 15, doi.org/10.1007/s12142-013-0296-9.
- Schauer F., *Freedom of Thought?*, „Social Philosophy and Policy” 2020, nr 37(2), doi.org/10.1017/S0265052521000054.
- Schmidtz D., *Freedom of Thought*, „Social Philosophy and Policy” 2020, nr 37(2), doi.org/10.1017/s0265052521000017.
- Tiedemann P., *The Right to Freedom of Conscience* [w:] *Philosophical Foundation of Human Rights. Springer Textbooks in Law*, Cham 2020, doi.org/10.1007/978-3-030-42262-2_12.
- Trigg R., *Freedom of Conscience and Freedom of Religion. Studies*, „An Irish Quarterly Review” 2010, nr 99(396), <http://www.jstor.org/stable/27896507>.
- W. Kymlicka, *Multicultural citizenship a liberal theory of minority rights*, Oxford 2004.
- Wood A.W., *Freedom of Conscience*, Chapter 8 [w:] *Kant and Religion*, Cambridge 2020, doi.org/10.1017/9781108381512.009.
- Zagorin P., *How the Idea of Religious Toleration Came to the West*, New York 2003.